

Immanuel Kant

 nova-akropola.com/filozofija-i-psihologija/filozofija/immanuel-kant

Imao sam sreću da upoznam filozofa koji je bio moj učitelj. On je u svojim razvojnim godinama imao smjernost mladića, što će ga, kako vjerujem, pratiti i u njegovoj najdubljjoj starosti. Njegovo otvoreno misaono čelo bilo je sjedište nerazorive vedrine i zadovoljstva. Najmisaoniji govor tekao je iz njegovih usana; uvijek je bio raspoložen i spreman za šalu i dosjetku i njegovo učeno predavanje bilo je najzabavniji način ophođenja. S mnogo duha istraživao je Leibniza, Wolffa, Baumgartena, Crusiusa, Humea, zatim prirodne zakone Newtona, Keplera i ostalih fizičara. Veliko zanimanje kod njega su pobudili i Rousseauovi spisi koji su se tada bili pojavili: Emil i Nova Eloisa ili Julija. Proučavao je i nova prirodna otkrića. Izvori za njegova predavanja bili su spoznaja prirode, zatim moralna vrijednost čovjeka, ljudi, naroda, povijest prirode, učenje o prirodi, matematika i iskustvo. Cijenio je znanje, nije bio bahat, nije stvarao sekte ni predrasude te ni najmanje nije bio zavidan onome tko je pridonosio razvoju i osvjetljavanju istine. Ohrabrivao je i ugodno primoravao na samostalno mišljenje. Njegovu je karakteru despotizam bio stran.

Tako je Kanta doživljavao njegov učenik Johann Gottfried von Herder, njemački književnik i filozof. Iako je kasnije odstupio od njegovih učenja, svog je učitelja opisivao s velikom zahvalnošću i poštovanjem. Poštovanje Kanta kao čovjeka i filozofa koje mu ukazuju i danas, više od dvjesto godina nakon njegove smrti, prati njegovo djelo nazvano "kopernikanskim obratom" u filozofiji.

Immanuel Kant rođen je 22. travnja 1724. godine u Königsbergu (današnjem ruskom Kalinjingradu) kao četvrto od jedanaestero djece u obitelji obrtnika. Njegov je otac, Johann Georg Kant, bio njemački zanatlija iz Nemela, u to doba najsjevernijeg pruskog grada (danas u Litvi), dok je njegova majka, Anna Regina Porter, bila kćer škotskog sedlara. Obitelj mu je bila vrlo religiozna i posvećivala puno pažnje vjeri, osobnoj skromnosti, držeći se doslovne interpretacije Biblije. U skladu s takvim vjerovanjem, Kantov su odgoj karakterizirale strogost i disciplina. Rano je pokazao želju za učenjem te se sa 16 godina upisao na Albertinu, sveučilište u Königsbergu. Tamo je studirao filozofiju Leibniza i Wolffa pod vodstvom Martina Knutsena, racionalista koji je dobro poznavao znanosti i koji ga je uveo u Newtonovu fiziku. Smrt oca 1746. godine prekinula je njegove studije i Kant je postao privatnim učiteljem u manjim gradićima u okolici Königsberga. Ipak, nastavio je s istraživanjima i u tom razdoblju piše svoja prva djela prirodnoznanstvene tematike poput Opće povijesti prirode i teorije neba, rasprava o kretanju Zemlje, vjetrovima, potresima, geografiji, antropologiji, i druga koja se nazivaju djelima iz do-kritičkog razdoblja i koja su bila tek priprema za stvaranje onog što danas nazivamo kantovskom filozofijom.

Godine 1755. postaje privatni docent te predaje filozofiju i prirodne znanosti, poput logike, metafizike, fizike, matematike, morala, antropologije, fizikalne geografije, no tek 1770. godine, u dobi od 45 godina, konačno dobiva status profesora logike i metafizike. Tada započinje njegovo desetogodišnje tiho razdoblje u kojem ništa ne objavljuje, već se povlači u osamu kako bi mogao raditi u miru. Rezultat tog osamljivanja bila je i Kritika čistog uma, (1781.) jedno od najvećih djela u povijesti filozofije, koje je nakon svog objavljivanja većim dijelom prvotno bilo ignorirano. Kant je bio razočaran takvom reakcijom te objavljuje

Prolegomena svakoj budućoj metafizici (1783.), kojom pojašnjava svoje ranije djelo i njegove glavne teze. Kantova reputacija rasla je usporedno s objavljivanjem važnih radova poput eseja Što je prosvjetiteljstvo? (1784.) te Osnove metafizike morala (1785.) koju slijedi djelo Metafizičke osnove prirodnih znanosti (1786.). Drugo, revidirano izdanje Kritike čistog uma Kant objavljuje 1787. godine, a nastavljajući razvijati svoju moralnu filozofiju objavljuje Kritiku praktičnog uma (1788.), Metafiziku morala (1797.), te Kritiku moći suđenja.

Zahvaljujući svom širokom obrazovanju i interesima, Kant je napisao mnogo eseja o povijesti, vjeri, politici i drugim temama koji su bili dobro prihvaćeni od njegovih suvremenika i potvrđivali njegov eminentan status u filozofiji XVIII. stoljeća.

Međutim, neki od njegovih najvažnijih učenika, uključujući Reinholda, Becka i Fichtea, mijenjaju Kantove poglede prema radikalnim formama idealizma, označavajući početak njemačke idealističke filozofije. Kant se protivio takvom razvoju, što je izrazio u otvorenom pismu Fichteu 1799. godine koje predstavlja jedno od njegovih posljednjih filozofskih djela. Njegovo nedovršeno djelo Opus postumum bilo je, kako mu i naslov sugerira, objavljeno poslije njegove smrti.

Za Kanta se govori da je živio jedan vrlo strog i predvidljiv život te da su susjedi navijali satove prema njegovim dnevnim šetnjama. Nikada se nije ženio. Iako točan i pedantan, nije bio nepristupačan i hladan znanstvenik, već je ostao vedar i duhovit do kraja života te bio rado viđen gost na svim društvenim događanjima u Königsbergu. Iako je bio proglašen filozofom Francuske revolucije (Svakom čovjeku pripada ista mjera slobode koja mora biti usklađena sa slobodom drugih unutar zajednice.), kažu da je za nju rekao da je riječ o važnom događaju koga ne bi trebalo često ponavljati. Prošaputavši "Dosta...", napustio je ovaj svijet 12. veljače 1804. godine u svom rodnom gradu.

Na njegovom grobu pod sjevernim arkadama katedrale u Königsbergu, danas poznatom kao Stoa Kantiana, uklesane su riječi iz Kritike praktičnog uma: Dvije stvari ispunjavaju dušu uvijek novim i sve većim divljenjem i strahopoštovanjem što se više i ustrajnije mišljenje njima bavi: Zvezdano nebo nada mnom i moralni zakon u meni.

Kantova filozofija

Kantovu filozofiju nazivaju "kopernikanskim obratom" u filozofiji. U svojim djelima on se od objekta kao središta oko koga se filozofska spoznaja do tada kretala okreće prema subjektu spoznavanja, čovjeku i njegovoj stvaralačkoj ulozi u svijetu i životu. Stvari se kreću po svijesti koja ih po svojim oblicima i mogućnostima percipira, razvrstava, interpretira i koja među njima djeluje i stvara. Kant svoju filozofiju naziva kriticizmom i smatra je uvodom u filozofiju u kome se kritički osvrće na dotadašnja filozofska učenja, ali ne u smislu kritike knjiga i sustava, već kritike moći samog uma. U svojim kritikama odgovara na tri osnovna pitanja filozofije: Što mogu znati? Što trebam činiti? Čemu se mogu nadati?, koja se mogu svesti pod jedno temeljno pitanje: Što je čovjek?

Što mogu znati?

Ispitujući moć ljudske spoznaje, Kant zaključuje da ne postoji spoznaja izvan granica prirode. Sva ljudska spoznaja zasniva se na iskustvu. Čovjek stvarnost doživljava kao

fenomen koji mu je dan kroz oblike prostora i vremena koji čine subjektivne oblike ljudske svijesti. Ti oblici postoje u svijesti apriorno, kao mogućnosti doživljaja prije doživljaja samog, ali se očituju tek u doživljaju izazvanom vanjskom stvarnošću.

Percepcijom vanjske stvarnosti u ljudskoj svijesti nastaje mnoštvo fenomena koji se povezuju u jedinstvo pomoću misaonih oblika odnosno kategorija ljudskog razuma. Te kategorije su apriorne jer ne nastaju iskustvom, već postoje prije svakog iskustva kao uvjeti koji ga omogućavaju. Postoji dvanaest kategorija razuma: u polju kvantitete su jedno, mnoštvo i sveukupnost, u polju kvalitete su realitet, negacija i limitacija, u polju relacije kategorije su supstancija i akcidents, uzrok i posljedica i uzajamno djelovanje, a u polju modaliteta mogućnost, opstojnost i nužnost. Prema Kantu, u ovim kategorijama kreće se svo ljudsko znanje koje se izražava u sudovima. Kategorije se očituju tek u iskustvu jer kako kaže Kant: Kategorije su bez osjetnosti prazne kao što su pak osjetni doživljaji bez kategorije slijepi.

Ukratko, čovjek može spoznati samo ono što mu se kao pojava daje preko iskustvenih osjetnih oblika prostora i vremena. Ta fenomenalna, pojavna stvarnost za čovjeka je jedini realitet. Kakva je neka stvar po sebi je nespoznatljivo jer čovjek ne može prekoračiti granice svog iskustva ni svoje svijesti vezane uz pojavne fenomene. Tako je Kant odredio granice ljudske mogućnosti spoznaje.

Što trebam činiti?

Kant čovjeka ne promatra kao teorijsko, nego kao praktično biće. Ljudski smisao ne leži u gledanju i promatranju svijeta, već u odluci i djelovanju, te je čovjek prvenstveno djelatno i praktično biće. U Kritici praktičnog uma Kant se bavi načinima spoznavanja na području moralnog života i govori o kriteriju ocjenjivanja ljudske voljne djelatnosti. Kao prirodno biće čovjek djeluje po principu ugone i sreće, kao racionalno biće ravna se po razumu, a djelujući po principu dužnosti postaje moralnim bićem. Svako djelovanje koje ne proizlazi iz dužnosti nego, primjerice, iz straha od kazne ili zbog nade u nagradu nije moralno djelovanje. Strah i nada ako postaju principi posve uništavaju moralnu vrijednost djelovanja, kaže Kant. Moralno djelovanje ima svoj smisao i svrhu u sebi, a u dužnosti svoj autonomni izvor.

Ljudsko dostojanstvo je ono po čemu čovjek dobiva svoju vrijednost i koje je imanentno čovjeku samom. Dužnost kao unutrašnji zakon Kant formulira u prvom kategoričkom imperativu koji glasi: Radi svagda tako da možeš htjeti da princip tvog djelovanja vrijedi kao opći zakon. Kako u čovjeku samom leže razlozi njegovih moralnih djelovanja, drugim kategoričkim imperativom Kant dokazuje da je potrebno postupati tako da čovječnost, kako u sebi tako i u drugima, uvijek uzimamo kao svrhu, a nikada samo kao sredstvo. Čovjek je - osobno odgovoran za svoje djelovanje jer je slobodan i vezan na moralni zakon koji ne predstavlja nuždu nego obvezu koja se formulira kao trebaš tako djelovati, a ne moraš, čime bi se negirala ljudska sloboda. Kant ističe da svojom teorijom morala i moralnim zakonima nije otkrio ništa novo, već samo znanstveno formulirao ono što ljudski um, kada moralno djeluje ili ocjenjuje, ima pred očima.

Kant je rigorozno vrednovao moralno djelovanje te je ljudskom djelovanju koje proizlazi iz emocionalnih motiva poput samilosti, dobrohotnosti, ljubavi i sl. odrekao, ne svaku vrijednost, već moralno značenje. Po njemu, moralno je vrijedno samo ono što je učinjeno iz

dužnosti. Dužnost – nužnost jedne radnje iz poštovanja prema zakonu. Takvome se zakonu treba pokoravati, čak i na štetu svih svojih naklonosti. Dužnost je ta koja sprečava čovjeka da padne u osobnoj vrijednosti, da se odrekne vlastitog dostojanstva i u najvećim životnim nedaćama. U Kritici praktičnog uma Kant kaže: Zar čestita čovjeka u najvećoj nesreći života, koju je mogao izbjeći samo da je prekršio dužnost, ne održava svijest da je ipak održao i poštivao čovječstvo u svojoj osobi, tako da se ne mora stidjeti pred samim sobom i plašiti unutrašnjeg pogleda samoispitivanja?

Svako djelovanje koje proistječe iz bilo kojeg drugog motiva, ako je u skladu s moralnim principima, može se nazvati legalnim, ali ono nema vrijednost pravog moralnog čina. Moralnost i legalnost dva su osnovna pojma Kantove etike. Takvo strogo procjenjivanje ljudskih moralnih vrijednosti bilo je čestim povodom kritika njegove etike.

Postojanje Boga, čija egzistencija slijedi iz logičkog promišljanja, jedno je od tri postulata njegove etike. Preostala dva su sloboda volje i besmrtnost duše. Za Kanta su oni sine qua non moralnog života.

U svom trećem velikom djelu, Kritici moći suđenja, Kant se bavi estetikom koja se prema njegovoj terminologiji ne odnosi na filozofiju umjetnosti, već na nešto osjetilno. Tim je radom zaokružen sustav kojim je značajno utjecao na europsku filozofsku misao i koji je po njegovim kritičkim tezama i dobio naslov kriticizma.

Posljednji veliki filozof prosvjetiteljstva koji je istaknuo njegov moto Sapere aude (Usudi se znati), te je svojim djelom sintetizirao filozofsku misao svog vremena, prevladavajući je svojom kritičkom analizom, otvorio je nove filozofske vidike kojima će se uputiti i drugi velikani klasičnog njemačkog idealizma poput Fichtea, Schellinga i Hegela, i danas je nadahnuće svima koji traže odgovore na pitanje o smislu i vrijednosti ljudske egzistencije.